

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ-ΚΡΑΤΟΣ

Το προηγούμενο και πρώτο τεύχος του αφιερώματος της Αρχαιολογίας για την πόλη της Ελλάδας, αφιερώματος που ακολουθεί όλη την ιστορική διαδρομή της πόλης από τη νεολιθική κώμη έως τη σύγχρονη μητρόπολη, εστιάστηκε στον προϊστορικό οικισμό. Ακολουθώντας την ιστορική διαδρομή, το παρόν δεύτερο τεύχος του αφιερώματος, συντονισμένο πάντοτε από τον Αλέξανδρο-Φ. Λαγόπουλο, διεισδύει στην πρώτη χιλιετία π.Χ. για να μελετηθεί αυτήν την πολιτική και χωρική ενότητα που είναι η πόλις, η πόλη-κράτος. Η πόλη-κράτος και οι δημιουργίες της, δηλαδή ο πολιτισμός της, που καλύπτει όλο το πεδίο, από την ανάδυση της επιστήμης και τη φιλοσοφική σκέψη έως το θέατρο, τις καλές τέχνες και την αρχιτεκτονική, αποτέλεσαν το σημείο μηδέν του δικτικού πολιτισμού, τις ρίζες του, και το πρότυπο του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Οι συγγραφείς αυτού του μέρους του αφιερώματος καταγράφουν την περίοδο εκκόλαψης αυτού του νέου κοινωνικού μορφώματος, τη φάση ανάδυσής του, το απόγειό του κατά την Κλασική περίοδο και την εκ των έσω φθορά του, την Ελληνιστική. Βέβαια, η καταγραφή αυτού του μορφώματος δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά αποτελεί το υπόβαθρο πάνω στο οποίο μελετάται η υλική του έκφραση, ο αστικός χώρος.

Τα πέντε γενικά άρθρα του αφιερώματος εμπλουτίστηκαν με τέσσερις μονογραφίες, οι οποίες θεωρήθηκε ότι έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα: τρεις άλλες εξίσου σημαντικές μονογραφίες θα ακολουθήσουν στο επόμενο τεύχος. Η ιδέα αυτή προήλθε από πρόταση του κ. Δημητρίου Γραμμένου, Προϊσταμένου της ΙΣΤ' Εφορείας Προϊστο-

ρικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Διευθυντή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, τα τελευταία χρόνια διεξάγονται ανασκαφικές και αναστηλωτικές εργασίες σε επτά αρχαίες πόλεις της Κεντρικής Μακεδονίας, και ειδικότερα των νομών Θεσσαλονίκης, Πιερίας, Κιλίκης και Χαλκιδικής. Η χρονική περίοδος που καλύπτεται εκτείνεται από την αρχαϊκή εποχή έως το τέλος της αρχαιότητας.

Οι αρχαιολογικές αυτές έρευνες είναι δυνατό να δημιουργήσουν σημαντική τομή στη γνώση της ελληνικής αρχαιότητας, εάν ληφεί υπόψη ότι, με εξαίρεση τις ανασκαφές στην Όλυνθο, καμία ευρείας κλίμακας ανασκαφή σε αρχαίο οικισμό δεν είχε γίνει στον γεωγραφικό χώρο που αναφέρθηκε. Ο Γραμμένος αναμένει ότι οι συστηματικές δημοσιεύσεις των νέων ευρημάτων θα προσκομίσουν γνώση ζωτικής σημασίας για τους ιστορικούς χρόνους τόσο της Νότιας Βαλκανικής όσο και της Εγγύς Ανατολής.

Οι τίτλοι των γενικών άρθρων αυτού του αφιερώματος και οι συγγραφείς τους είναι οι ακόλουθοι:

"Από τον μυκηναϊκό κόσμο στην πόλη-κράτος των ιστορικών χρόνων". — **Ν. Κούρου**. "Οι οικισμοί των σκοτεινών χρόνων". Η συγγραφή καλύπτει την περίοδο από το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού έως τα μέσα του 8ου αιώνα π.Χ. Αυτή η περίοδος χαρακτηριζόταν ως "σκοτεινοί χρόνοι" μέχρι πρόσφατα, αλλά την τελευταία εικοσαετία οι αρχαιολογικές ανασκαφές αναστάτισαν τις γνώσεις μας γι' αυτήν, ανατρέποντας την εικόνα της φτωχής και απομονωμένης κοινωνίας. Π.χ., η περιοχή του Αγκαιού εμφανίζεται τώρα ότι ευημερούσε και διατηρούσε σχέσεις με τις γύρω περιοχές της Μεσογείου. Σε όλη σχεδόν τη χώρα υπάρχουν μόνιμοι οικισμοί, οι οποίοι όμως είναι περιορισμένου μεγέθους. — **Α. Γούναρης**. "Πόλη-πόλις κατά την Υστερογεωμετρική και την Αρχαϊκή περίοδο". Ο αριθμός των ταφών μεταξύ 780 και 720 π.Χ. χρησιμοποιείται ως ένδειξη ενός άλματος στη δημογραφική εξέλιξη, το οποίο συνδέεται με μια εξίσου σημαντική τομή στο επίπεδο των κοινωνικών και κρατικών δομών. Αυτές οι τομές αποτελούν το πλαίσιο μέσα από το οποίο αναδύεται η πόλη-κράτος. Παρουσιάζεται η πολεοδομική έκφραση της τελευταίας στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, καθώς και στη Μ. Ασία, στη Ν. Ιταλία και στα όρια του αποικιακού χώρου (Β. Αφρική και Πόντος).

W. Hoepfner. "Πολεοδομία της Κλασικής περιόδου". Η Κλασική περίοδος και η κλασική πόλη θεωρούνται ως το ύψιστο σημείο του ελληνικού πολιτισμού. Πρόκειται ασφαλώς περί αξιολογι-

Αεροφωτογραφία κεντρικού τομεία οικισμού Βόρειου Λόφου Ολύμβου κατά τη διάρκεια των αναστηλωτικών εργασιών (φωτ. Βάρτη).

κής κρίσης και όχι αντικειμενικής πραγματικότητας, στο μέτρο που και κάθε άλλη ιστορική περίοδος παρουσιάζει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, τον οποίο κάποια αξιολογικά κριτήρια μπορεί να προβάλουν ως μοναδικό. Η αξιολογική κρίση, όμως, για την κλασική πόλη είναι τόσο ισχυρή και επίμονη για τον δυτικό πολιτισμό, ώστε ο επιμελητής του αφιερώματος θεώρησε σκόπιμο να αφιερωθεί μεγαλύτερη έκταση σ' αυτήν την περίοδο.

Γίνεται από τον συγγραφέα μια συστηματική παρουσίαση της οργάνωσης και της μορφής της κλασικής πόλης, οι οποίες και συσχετίζονται με τις νέες απόψεις περί ιδιότητας των πολιτών. Σ' αυτά τα πλαίσια συζητούνται διεξοδικά τα κύρια χαρακτηριστικά του ιπποδαμείου σχεδίου, που σφραγίζει τον χαρακτήρα της αρχαίας ελληνικής πόλης. Τονίζεται η ομοιομορφία των κατοικιών και παρουσιάζονται τα κύρια στοιχεία τους, ανάμεσα στα οποία δίνεται έμφαση στους *ανδρώνες* ως συμποσειακούς χώρους. Με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα, συμπεραίνεται ότι η ζωή στην ύπαιθρο δεν διέφερε σημαντικά από την αστική ζωή. Ο συγγραφέας θεωρεί ως κορύφωση της κλασικής πολεοδομίας το σχέδιο της Πρίηνης, την οποία ταυτίζει με κολλοσιαίο έργο τέχνης, που διέπεται από συγκεκριμένες μαθηματικές σχέσεις με προέλευση από την πυθαγόρεια φιλοσοφία.

E. J. Owens. "Η ελληνιστική πόλη". Στο άρθρο αυτό δίνεται ένα δείγμα της άποψης που μόλις διατυπώθηκε, ότι δηλαδή είναι δυνατόν κάθε ιστορική περίοδος να αξιολογηθεί ως μοναδική, ανάλογα με την οπτική με την οποία προσεγγίζεται. Πράγματι, ο συγγραφέας αρνείται κατηγορηματικά την υποτίμηση της ελληνιστικής πόλης. Στο κοινωνικό επίπεδο θεωρείται ότι κατά την Ελληνιστική εποχή οι παροχές προς τους πολίτες και την πόλη εκ μέρους των τότε βασιλέων και της αριστοκρατίας εξασφάλισαν την ευημερία όλων των πολιτών. Βασίλεις και αριστοκρατία πρόσφεραν τα μεγαλύτερα δημόσια κτήρια που οδήγησαν στη δημιουργία των εντυπωσιακότερων αστικών τοπίων του αρχαίου κόσμου. Οι βασιλείς των ελληνιστικών χρόνων έκτισαν νέες πόλεις ή ανανέωσαν παλαιές, με βασικό πολεοδομικό εργαλείο το ιπποδαμείο σχέδιο, που ήταν και εργαλείο κοινωνικής ισότητας. Η πόλη υπήρξε το μέσο με το οποίο ο ελληνικός τρόπος ζωής διαχύθηκε στην Ανατολή και εξασφαλίστηκε η πολιτική και πολιτισμική ηγεμονία των Ελλήνων.

A.-Φ. Λαγόπουλος. "Ο θρησκευτικός και πολιτικός συμβολισμός της πόλης στην αρχαία Ελλάδα". Σ' αυτό το άρθρο η έμφαση δίνεται στον πολιτισμικό, ιδεολογικό, σημειωτικό χαρακτήρα της αρχαίας ελληνικής πόλης. Διαπιστώνεται ότι πιθανώς ήδη από τη Νεολιθική περίοδο ο οικισμός έχει μια μεταφυσική διάσταση που τον συσχετίζει με την κοσμική οργάνωση. Μύθοι και λοιπά κείμενα συνδέουν την ίδρυση του μυκηναϊκού οικισμού με τη θανάτωση ενός

δράκου, που συμβολίζει το χάος, και με μουσική που έχει μεταφυσικές ιδιότητες. Η έννοια της *συμμετρίας* διέπει τη γλυπτική, τη ζωγραφική, την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία της Κλασικής περιόδου και είναι μια ημιαισθητική έννοια, σχεδόν ταυτόσημη σημασιολογικά με την *ισονομία*, η οποία κυριαρχεί στη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη. Συμμετρία και ισονομία απορρέουν από την πυθαγόρεια κοσμική τάξη και η συμμετρία διέπει την πλατωνική κοσμολογία και ιδανική πολιτεία.

Τις μονογραφίες για την Κεντρική Μακεδονία γράφουν οι:

M. Μπέσιος. "Πύδνα". Η πρώτη οίκηση στην περιοχή ανάγεται στη Νεότερη Νεολιθική εποχή και αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους οικισμούς αυτής της περιόδου που γνωρίζουμε. Η ακμή της Πύδνας εμφανίζεται τον 5ο αιώνα π.Χ. και οι αρχαίοι ιστορικοί την αναφέρουν ως μακεδονική πόλη. Κατά το πρώτο μισό αυτού του αιώνα, η πόλη αποτελούσε το μεγαλύτερο αστικό κέντρο του μακεδονικού βασιλείου και είχε περιβληθεί με ισχυρά τείχη.

K. Σισμανίδης. "Τα αρχαία Στάγειρα κατά τους Αρχαϊκούς και τους Κλασικούς χρόνους". Η πρόσφατη ανασκαφική έρευνα επέτρεψε τον ακριβή ορισμό των ορίων της αρχαίας πόλης. Βρέθηκαν μεγάλα τμήματα της οχύρωσης της πόλης, ανάμεσα στα οποία το νότιο τείχος της, της κλασικής περιόδου, που φράσσει την χερσόνησο "Λιστίοι" από θάλασσα σε θάλασσα. Αποκαλύφθηκαν, επίσης, η ακρόπολη και πολλές κατασκευές, όπως ένα αρχαϊκό ιερό και κατοικίες της Κλασικής και της Ελληνιστικής περιόδου.

E. Τρακοσοπούλου. "Ακανθος-Ερισσός-Ιερισσός". Καθώς αναφέρει η συγγραφέας, η Ακανθος, ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια του Αιγαίου, ιδρύθηκε στα μέσα του 7ου αιώνα π.Χ. Οι ανασκαφές, που άρχισαν με συστηματική μορφή μόνο το 1994, αποκαλύπτουν σταδιακά τμήματα της οχύρωσης του οικισμού. Βρέθηκαν επίσης η θεμελίωση ενός μνημειακού ναού και άλλες κατασκευές, ενώ μια παράλια νεκρόπολη μεγάλης έκτασης, που χρησιμοποιούνταν από την Αρχαϊκή εποχή, προσφέρει με τον πλούτο των ευρημάτων της σημαντικές ενδείξεις για τη ζωή και τον πολιτισμό των Ακανθίων.

Σ. Πρωτοψάλτη και Φ. Αθανασίου. "Αρχαία Όλυθος: Η αρχαιολογική έρευνα και οι εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης του χώρου". Η πόλη είχε ανασκαφές συστηματικά την περίοδο 1928-38, ενώ οι νέες αρχαιολογικές εργασίες άρχισαν το 1990. Ιδρύθηκε τα μέσα του 7ου αιώνα π.Χ. και είχε αρχικά ακανόνιστο σχέδιο, αλλά το 432 π.Χ. εφαρμόστηκε το ιπποδαμείο σύστημα (βλ. το άρθρο του W. Hoepfer). Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κατοικίες της, που ανήκουν στον "τύπο με παστάδα", καθώς και τα ψηφιδωτά της, που είναι από τα παλαιότερα που βρέθηκαν στον ελληνικό χώρο.